

ZEKÎ MUHAMMED HASAN

ZEKÎ MUHAMMED HASAN

(زكي محمد حسن)

(1908-1957)

Mısırlı sanat tarihçisi.

Hartum'da doğdu. İlk ve orta öğrenimi Kahire'de tamamladı. I. Fuâd Üniversitesi (Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'nden 1928'de mezun olduktan sonra eğitimini Medresetü'l-muallimîn el-ulyâ'da sürdürdü. 1930'da Maarif Bakanlığı tarafından Fransa'ya gönderildi. Önce Paris'teki Ecole des Langues Orientales'de Fars Dili Bölümü'nde okudu. 1932'de Ecole de Louvre'un Asya ve İslâm Sanatları Bölümü'ne kaydoldu. 1934'te Paris Üniversitesi'nde hazırladığı Tolunoğulları'yla ilgili tezle doktor unvanını aldı. Fransızca'nın yanı sıra Almanca ve İngilizce öğrendi. Almanya'ya gidip bir süre Berlin Müzesi İslâm Sanatları Bölümü'nde Ernst Kühnel ile birlikte çalıştı. 1935'te Mısır'a döndü ve Dârü'l-âsâri'l-Arabiyye'de Gaston Wiet'in yanında asistan oldu. 1939'da I. Fuâd Üniversitesi'nde İslâm sanatı ve İslâm tarihi dersleri vermeye başladı, 1946'da profesörlüğe yükseltildi. 1948 ve 1951 yıllarında Edebiyat Fakültesi dekanlığı yaptı. Bu arada Dârü'l-âsâri'l-Arabiyye'nin yeniden düzenlenmesi için gayret gösterdi. 1951'de bu kuruma müdür tayin edildi, ertesi yıl kurumun adını Methafü'l-fenni'l-İslâmî olarak değiştirdi. Hür Subaylar'ın (ed-Dubbâtü'l-ahrâr) askerî darbeyle iktidarı ele geçirmesinin ardından bütün görevlerinden azledilince Irak'a gitti (1953), Bağdat'ta Edebiyat ve Bilimler Fakültesi'nin Medeniyet ve Eserler Kürsüsü başkanlığını üstlendi. 31 Mart 1957'de karaciğer hastalığı sonucunda Bağdat'ta öldü ve cenazesi Kahire'ye nakledilerek orada defnedildi (*el-A'lâm*, III, 48). En verimli çağında vefat eden Zekî Muhammed Hasan üniversitelerde İslâm sanatlarının müstakil bir bilim dalı olarak okutulmasını sağlamış, öte yandan İslâmî eserlerin koruma altına alınmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Uluslar arası çok sayıda toplantıya katılmıştır. Aynı zamanda Lecnetü'l-hıfzî'l-âsâr, Cem'iyetü'l-âsâri'l-Kıbtıyye, Cem'iyetü muhibbi'l-fünûni'l-cemîle ve Cem'iyetü'd-dirâsâti't-târîhiyye gibi cemiyetlerin üyesiydi.

Eserleri: *Les tulunides: étude de l'Égypte musulmane à la fin du IX siècle 868-905* (Paris 1933; doktora çalışmasıdır); *Fennü'l-İslâmî fi Mısr* (Kahire 1935; Beyrut 1401/1981; Dârü'l-âsâ-

ri'l-Arabiyye'de bulunan İslâm sanatlarına dair eserlerin katalogudur); *et-Taşvîr fi'l-İslâm 'inde'l-Fürs* (Kahire 1936; Beyrut 1401/1981; Kahire 1429/2008; [Far. trc. Ebü'l-Kâsım Sehâb, *Târîh-i Nakkâşî der İrân*, Tahran 1328]); *Künûzü'l-Fâtımiyyîn* (Kahire 1937; Beyrut 1981; Dârü'l-âsâri'l-Arabiyye'de bulunan Fâtımî dönemi-ne ait eserlerin katalogudur); *Hunting as Practised in Arab Countries of the Middle Ages* (Cairo 1937); *Fi'l-Fünûni'l-İslâmiyye* (Kahire 1938; Beyrut 1981); *Ne-vâhîn mecîde mine's-sekâfeti'l-İslâmiyye* (Kahire 1938; *el-Muktetâf* dergisi tarafından kurucusu Ya'kûb Sarrûf anısına neşredilen kitabın "et-Taşvîr ve a'lâmü'l-muşavvirîn fi'l-İslâm" başlıklı ilk bölümüdür); *Fünûnü'l-İrânîyye fi'l-âşri'l-İslâmî* (Kahire 1939, 1946; Beyrut 1401/1981; [Far. trc. Muhammed Ali Halîlî, *Şanâyi'-i İrân ba'd ez-İslâm*, Tahran 1320 hş./1941]); *eş-Şin ve funûnü'l-İslâmiyye* (Kahire 1941; Beyrut 1941, 1983); *Mısr ve'l-ḥaḍârâtü'l-İslâmiyye* (Kahire 1943); *er-Raḥḥâletü'l-müslimûn fi'l-ʿuşûri'l-vüştâ* (Kahire 1945; Beyrut 1401/1981; [Far. trc. Abdullah Nâsırî-i Tâhirî, *Cihângerdân-i Müselmân der Kûrûn-i Vüştâ*, Tahran 1366 hş.); *Fünûnü'l-İslâm* (baskı yeri ve tarihi yok [Dârü'l-fikri'l-Arabî]); *Moslem Art in the Fouad I University Museum* (Cairo 1950); *Aṭlasü'l-fünûn ez-zuḥruḥiyye ve't-teşâvîr el-İslâmiyye* (Kahire 1956; Beyrut 1402/1981); *Medresetü'l-Bağdâd fi't-taşvîri'l-İslâmî* (Bağdat 1972); *et-Taşvîr ve a'lâmü'l-muşavvirîn fi'l-İslâm* (baskı yeri ve tarihi yok [Kahire]).

Zekî Muhammed Hasan, Tevfik el-Hakîm'in *Yevmiyyâtü nâ'ib fi'l-eryâf* (1937) isimli eserini Fransızca'ya (Gaston Wiet ile birlikte, Kahire 1938; Paris 1978), Gaston Wiet'in Dârü'l-âsâri'l-Arabiyye için hazırladığı katalogunu (Kahire 1939) ve Eduard Ritter von Zambaur'un *Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam* başlıklı kitabını (*Mu'cemü'l-ensâb ve'l-üserâti'l-ḥâkime fi't-târîhi'l-İslâmî* adıyla Hasan Ahmed Mahmûd ile birlikte, Kahire 1951) Arapça'ya tercüme etmiş, Ahmed Teymur Paşa'nın *et-Taşvîr 'inde'l-ʿArab* adlı eserini ilâvelerle neşretmiştir (Kahire 1942). Müellifin ayrıca Arapça, İngilizce ve Fransızca olarak yayımlanmış İslâm sanatı tarihiyle ilgili çok sayıda makalesi bulunmaktadır (eserlerinin listesi için bk. Beşîr Fâris, bk. bibl.); Ferrecullah Ahmed Yûsuf, bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Zirikîf, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 48; Abdülvehâb es-Sâbûni, *'Uyûnü'l-mü'ellesâfât* (nşr. Mahmûd

Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 83, 363-364; Beşîr Fâris, "Fî Zimmeti'llâh: Zekî Muhammed Hasan 1908-1957", *al-Machriq*, LII, London 1958, s. 231-235; E. Kühnel, "In Memoriam Zaky Mohammed Hassan (1908-1957)", *KOr.*, III (1959), s. 95-96; Târik Ahmed Ferrec, "Methafü'l-fenni'l-İslâmî", *DİA*, XXIX, 405-406; Ferrecullah Ahmed Yûsuf, "Hasan, Zekî Muhammed", *Mv.AU*, VI, 394-398.

HİLAL GÖRGÜN

ZEKÎ MÜBÂREK

(زكي مبارك)

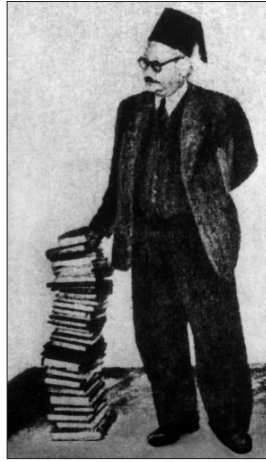
Muhammed Zekî
b. Abdisselâm b. Mübârek
(1892-1952)

**Mısırlı düşünür, edebiyatçı,
şair ve eleştirmen.**

Kahire yakınında Menûfiyye'ye bağlı Sintiris köyünde doğdu. Mahalle mektebinde hâfızlığını yaparken babasıyla birlikte tasavvuf ve şiir meclislerine devam etti, şiiri sevmeye ve şiirle ilgilenmeye başladı. Henüz on altı yaşında iken evlendi, bu evlilikten beş çocuğu doğdu. Daha sonra girdiği Ezher'de başarılı bir öğrenci oldu. Bu sırada şairlik kabiliyeti de ortaya çıktı. Ezher'deki öğreniminin ardından gayri resmî olarak Mısır (Kahire) Üniversitesi'ne girdi (1913). Üniversitede resmen kayıt yapılabilmek için Fransızca öğrendi ve bu üniversitede Edebiyat Fakültesi'nin resmî öğrencisi oldu (1916). 1919'da İngilizler'in Mısır'ı işgali esnasında işgalcilere karşı halkı galeyana getiren ateşli konuşmalar yaptığından aylarca hapiste yattı. Fakülteyi bitirdikten bir yıl sonra (1922) başladığı "Gaz-zâli'ye göre ahlâk" konulu felsefe doktorasını 1924'te tamamladı. Ardından kendi imkânlarıyla Fransa'ya gitti ve Sorbonne Üniversitesi'nde *La prose arabe au IV. siècle de l'hégire (Xe siècle)* adıyla ikinci bir doktora çalışmasıyla edebiyat doktoru oldu (1931). Ayrıca Paris'te Doğu Dilleri Okulu'ndan diploma aldı. Mısır'a dönüşüne asistan ve ardından hoca olarak üniversitede çalıştı. Bu arada *et-Taşavvufü'l-İslâmî fi'l-edeb ve'l-aḥlâk* adlı tezini bitirip üçüncü defa doktora pâyesini kazandı. Bundan dolayı kendisine "ed-Dekâtire Zekî Mübârek" deniliyordu. Daha sonra yabancı okullar müfettişliğine tayin edildi. Yüksek Öğretmen Okulu'nda Arap edebiyatı dersleri vermek üzere Bağdat'a davet edildi (1937-1938). Buradan Kahire'ye döndü ve yabancı okullar müfettişliği görevine devam etti. Bu görevi de çok sürmedi, çeşitli gazete ve dergilerde yazı yazmaya başladı. Ardından tekrar müfettişliğe başladı ve 23 Şubat 1952'de vefat

etti. Dürüst, çalışkan, başarılı bir ilim adamı ve yazar olan, çile ve mücadelelerle dolu bir hayat geçiren Zekî Mübârek başarısının dürüstlük ve açıklık temeline dayanıldığını söyler ve üçüncü vasfını mertlik ve cesaret diye belirtir (*Zekî Mübârek ve nakdû's-şî'r*, s. 37). Engin bilgisini ve hayal gücünü tatlı diliyle birleştirmiş, duygu ve düşüncelerini en iyi şekilde ifade etme konusunda her türlü güzellikle ilgilenmiştir. İnsanlar bu özelliklerinden faydalıyor, buna rağmen insanlar arasında kendisini yalnız hissediyordu. Küçük yaşta başladığı şiirlerinde de bu durum görülür. Esasen şiirlerinin büyük bir kısmı sevgiye ve güzelliğe dairdir. Sıcaklık, açıklık ve şair inceliğiyle kendini gösteren sanatkârane nesri de böyledir.

Eserleri. Zekî Mübârek'in kırktan fazla kitapla çeşitli dergi ve gazetelerde bin civarında makale yazdığı söylenmektedir. 1. *el-Muvâzene beyne's-şu'arâ'*. Bazı eski ve yeni şairlerin karşılaştırmalı eleştirilerini kapsar (Kahire 1936, 1393/1973). 2. *'Abkariyyetü's-Şerif er-Rađi*. Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde verdiği konferanslardan oluşmaktadır (I-II, Beyrut 1939, 2006). 3. *Ahmed Şevki*. Eserde Ahmed Şevki'nin şairliği ve şiirleri bazı eski şairler ve çağdaşı Mahmûd Sâmî Paşa el-Bârûdî ile mukayese edilerek incelenmiştir (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1977; Beyrut 1408/1988). 4. *el-Ahlâk 'inde'l-Gazzâlî*. Bu ilk doktora çalışmasında Zekî Mübârek, Gazzâlî'nin ahlâk anlayışı ve felsefesini eleştirel ama yüzeysel bir yaklaşımla ele almıştır (Kahire 1923, 1948, 1963, 1971; Beyrut 1408/1988). 5. *el-Bedâ'i'*. Müellifin tutukluluğu sırasında *el-Efkâr* gazetesinde el-Fete'l-Ezherî (Ezherli genç) imzasıyla yazdığı edebî tenkitlerden meydana gelmektedir (Kahire 1923, 1935). 6. *Bejne Âdem ve Havvâ*. 1942 yılından itibaren *er-Risâle* dergisinde hayata, toplum ve düşünceye dair kaleme aldığı makalelerden oluşan eser oğlu Abdüsselâm tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1970). 7. *Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebî'l-'Arabî*. Ahmed Emîn'in "Cinâyetü'l-edebî'l-Câhilî 'ale'l-edebî'l-'Arabî" başlığıyla yazdığı makaleleri eleştirmek üzere müellifin *er-Risâle* dergisinin 12 Haziran – 13 Eylül 1939 tarihleri arasında çıkan makalelerinden toplanmıştır (nşr. Hüseyin Reşîd Hureys, Beyrut, ts. [el-Mektebetü'l-asriyye]). 8. *Divân*. İlk divanını Kahire'de yayımlayan Zekî Mübârek (1933), Paris'ten döndükten sonra bir süre şiir yazmamış, ancak Bağdat'taki misafir öğretim üyeliği sırasında oradaki şairlerle arasında çı-

Zekî Mübârek

kan bir nevi rekabet neticesinde yazdığı şiirlerini *Divânü el-hâni'l-hulûd* adıyla ikinci divanında bir araya getirmiştir (Kahire 1947, 1988). 1947-1952 yıllarında kaleme aldığı, çağdaşı şairlerle atışmalarını ve muârazalarını kapsayan şiirleri *Kaşâ'id lehâ târih* adlı divanında bir araya getirilmiştir (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1408/1987). Nâşir, bu koleksiyonun *Kaşâ'id lehâ târih*, *Atyâtü'l-hayâl* ve *Ahlâmü'l-hub* başlıklı üç divanı kapsadığını belirtmektedir. Bu durumda Zekî Mübârek'in beş divanı bulunmaktadır. 9. *el-Esmâr ve'l-ehâdis*. Lutfi es-Seyyid, Hilmi İşâ, Tal'at Harb, Ahmed Mustafa el-Merâğî, Ahmed Dayf, Tâhâ Hüseyin, Ahmed Emîn ve Hafîl Mutrân gibi ilim, edebiyat ve şiir erbabının fikirlerini eleştirdiği tartışma şeklindeki yazılarıdır (Kahire 1940). 10. *Hâfız İbrâhîm*. Nil şairinin şairliği ve şiirleri üzerine eleştirilerini kapsar (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1978; Beyrut 1991). 11. *Hubbü İbn Ebî Rebî'a ve şî'ruh*. Mısırlı gençlere şiiri sevdirmek amacıyla Kahire Üniversitesi'nde 1919 yılında verdiği konferansları kapsar (Kahire 1928, 1951). 12. *Leylâ el-merîda fi'l-'Irâk*. Leylâ ismiyle sembolize ettiği Arap kadınının Kahire ve Bağdat'ta 1926-1938 dönemindeki durumunu anlatan bir tarih çalışmasıdır (I-III, Bağdat 1939). 13. *el-Luğa ve'd-dîn ve't-tekalîd* (Kahire 1936, 1411/1990). 14. *et-Taşavvufü'l-İslâmî fi'l-edeb ve'l-ahlâk* (I-II, Kahire [er-Risâle Dergisi Matbaası]; Beyrut, ts. [el-Matbaatü'l-asriyye]). 15. *en-Neşrü'l-fenni fi'l-kamî'r-râbi' el-hicrî* (I-II, Beyrut 1352/1934). Paris Üniversitesi'nde 1931'de sunduğu edebiyata dair doktora tezinin Arapça'sıdır. Ma'rûf er-Rusâfî, müellifin bu eserle bir önceki eseri ve Caetanî'nin *İslâm Tarihi* hakkında *Resâ'ilü't-ta'likât* adlı bir eser yazmıştır (Bağdat 1944, 1957). 16. *Mevkıfu e'immeti'l-hareketi's-selefiyye mine't-ta-*

şavvuf ve's-şûfiyye. Tasavvufa karşı olan Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, Zehebî, İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn Receb ve Muhammed b. Abdülvehhâb'ın görüşlerinin eleştirisine dairdir (Kahire 1409/1988). 17. *İslâhu eşna'ı ha-tâ' fi târihi't-teşri'i'l-İslâmî: Kitâbü'l-Üm (li's-Şâfi'i)*. Müellif bu eserin Gazzâlî'nin *İhyâ'*ndaki bir kayda dayanarak *el-Ümm*'ün Şâfi'i'ye ait olmayıp Ebü Ya'kûb el-Büveytî tarafından telif edildiğini ve Rebî b. Süleyman el-Murâdî'nin bazı tasarruf ve ilâveleriyle meydana geldiğini iddia etmektedir (Kahire 1352/1934, 1939). Zekî Mübârek'in diğer eserleri de şöylece sıralanabilir: *el-Meddâ'ihu'n-nebeviyye fi'l-edebî'l-'Arabî* (Beyrut 1354/1935); *Zekî Mübârek ve nakdû's-şî'r* (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1407/1987); *Zekî Mübârek nâkıden* (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1978; Beyrut 1408/1988); *Zekî Mübârek ve hâ'ülâ'* (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Beyrut 1411/1991; eserde Buhârî, Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve Gazzâlî ile birlikte birçok yeni âlim, edip ve şairden, ayrıca bazı edebî türlerden söz edilmektedir); *el-Hadis zû şücün* (nşr. Kerîme Zekî Mübârek; *er-Risâle* dergisinde yayımlanmış makalelerini kapsar); *el-'Uşşâku's-selâse* (Kahire, ts. [Dârü'l-maârif], 1992; aff aşkın temsilcilerinden Cemîl, Küseyyir ve İbnü'l-Ahnefe'dir); *Medâmi'u'l-'uşşâk* (Kahire 1923; gençlere Arap şiirini sevdirmek amacıyla telif edilmiş bir antolojidir); *Zekî Mübârek* (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1988; müellif tarafından hayatına, eserlerine ve anılarına dair yazılan bir eserdir); *Zikreyâtü Bâris* (Kahire 1931); *Vahyü Bağdâd* (Bağdat 1938; Bağdat anılarıdır); *Şahtü İskenderiyye* (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1986; İskenderiye hakkındaki şiirlerini içerir); *el-Fikrüt-terbevî 'inde Zekî Mübârek* (der. Süheyl M. C. Kutbî, nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1991); *Melâmih diniyye* (nşr. Kerîme Zekî Mübârek, Kahire 1987); *Zikrâ Muhammed Ferîd* (Kahire 1920); *Melâmihu'l-müctema'i'l-'Irâkî* (Kahire 1942); *el-Mürşid fi'l-imtihanâtî'l-'âme li-talebeti's-şehâdeti'l-ibtidâ'iyye* (müşterek, Kahire 1942); *Mecnûnu Sü'âd* (Kahire 1977). **Neşirleri.** 1. Ebü İshak el-Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb* (I-IV, Kahire 1925-1931). Bu neşir hatalarla dolu olup Mustafa Sâdık er-Râfiî *'Ale's-Seffûd* adlı eserinin II. cildinde bunları ele almıştır. 2. a.mlf., *Cem'u'l-Cevâhir fi'l-mûlah ve'n-nevâdir* (Kahire 1925-1931; Beyrut 1972). 3. Müberred, *el-Kâmil* (I, Kahire 1936). 4. Ebü İshak İbnü'l-Müdebber, *er-Risâletü'l-'azrâ'* (Kahire 1931). Kom-

ZEKÎ MÜBÂREK

pozisyon usul ve tekniğine dair olan eser, III. (IX.) yüzyılda inşa ve ekollerine ilişkin Fransızca uzun bir mukaddimeyle birlikte yayımlanmıştır. Zekî Mübârek hakkında bazı monografiler de yazılmıştır: Şükrî Ayyâd, *ez-Zikra'l-mi'eviyye li-milâdi'd-Duktûr Zekî Mübârek* (Kahire 1991); M. Câdelbennâ, *el-Me'ârikü'l-edebiyeye beyne Zekî Mübârek ve mu'âşirih* (Riyad 1986); Fârûk A. A. Meyhî, *Mu'âreke beyne Aşmed Emîn ve Zekî Mübârek havle siyâdeti'l-edebi'l-câhili'ale'l-edebi'l-'Arabî* (Tanta 1991).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Müdebber, *er-Risâletü'l-'agrâ'* (nşr. Zekî Mübârek), Kahire 1350/1931, neşredenin girişi, s. 4; Zekî Mübârek, *Zekî Mübârek ve naqdü's-şî'r* (nşr. Kerîme Zekî Mübârek), Kahire 1987, s. 20, 37; a.mlf., *el-Muwâzene beyne's-şu'arâ'*, Beyrut 1993, s. 17, 150; a.mlf., *en-Nesrû'l-fennî fi'l-kamî'r-râbi' el-hicri*, Kahire, ts. (Dârü'l-kütübi'l-Arabî), I, 5, 33, 51, 52; a.mlf., *Cinâyetü Aşmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî* (nşr. Hüseyin R. Hu-reys), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-asriyye), s. 12; Fâzıl Halef, *Zekî Mübârek beyne riyâzi'l-edeb ve'l-fen*, Kahire 1957, s. 6, 8, 13, 18, 33, 40; En-ve el-Cündî, *Zekî Mübârek: Dirâse tahlîliyye li-hayâtihî ve edebih*, Kahire 1962, s. 9, 13, 14, 25, 26, 79, 98; Abdürrezzâk el-Hilâlî, *Zekî Mübârek fi'l-'Irâk*, Beyrut 1969, s. 19, 20, 22; M. Mahmûd Ridvân, *Şafahât meçûle min hayâtihî Zekî*, Kahire 1974, s. 19, 25, 27, 31, 32, 34; Hasan Dervîş, *Zekî Mübârek şâ'iren*, Kahire 1986, s. 14; Ni'met Rahîm el-Azzâvî, *Zekî Mübârek: Sire-tühü'l-edebiyeye ve'n-naqdîyye*, Bağdad 1990, s. 11, 16, 18, 19, 21, 26, 27, 28, 30, 34, 52, 82, 84, 94, 141, 147; Mahmûd Rif'at eş-Şihâbî, *ez-Zâhiratü'n-naqdîyye ledâ Zekî Mübârek*, Cidde 1995, s. 15, 16, 26, 360, 361.

FERHAT YILMAZ

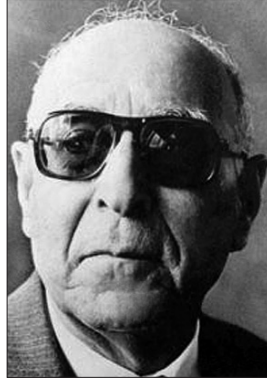
ZEKÎ NECİB MAHMÛD

(زكي نجيب محمود)

(1905-1993)

Mısırlı edebiyat eleştirmeni,
çevirmen, yazar ve fikir adamı.

1905 yılı Şubat başında Dimyat vilâyetinde Zerkâ'nın Mîr el-Havlî (el-Hûlî) Abdullah köyünde doğdu. Beş yaşında iken ailesiyle birlikte Kahire'ye, dokuz yaşında iken babasının resmî görevi dolayısıyla Sudan'ın başşehri Hartum'a gitti. Daha sonra Kahire'ye döndü ve Hartum'da başladığı orta öğrenimini tamamladı. 1930'da Yüksek Öğretmen Okulu Edebiyat Bölümü'nden mezun oldu. 1936 yılında altı ay İngiltere'de kaldı. Bir süre Kahire Koleji'nde öğretmenlik yaptı. Bu arada Kahire'deki Telif, Tercüme ve Yayın Kurulu üyeliğine getirildi. 1934'te tanıştığı Ahmed Emîn ile beraber felsefe ve edebiyat tarihi kitapla-

Zekî Necib
Mahmûd

rı yazdı. Kendi ifadesine göre otuzlu yaşlarında Mısır'ın önde gelen fikir ve edebiyat eserlerinin tamamına yakını okudu (*Kıssatü 'aql*, s. 16). 1939'da Eğitim Bakanlığı kendisine edebiyat alanında başarı ödülü verdi. 1944 yılında devlet tarafından İngiltere'ye gönderildi. Londra Üniversitesi'nde felsefe alanında hazırladığı *Self Determination* başlıklı doktora tezini 1947'de tamamladı. Bu dönem onun *el-Mantıku'l-vaz'î*, *Hurâfetü'l-mitâfizikâ*, *Naḥve felsefetin 'ameliyye*, *Ḥayâtü'l-fikr fi'l-'âlemi'l-cedid* gibi eserlerinde ortaya koyduğu akılcı ve pozitivist düşünce eğiliminin oluşmasında belirleyici oldu (İrâkî, s. 496). Aynı yıl Mısır'a dönerek Kral Fuâd (Kahire) Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde öğretim görevine başladı; akademik kariyerini bu üniversitede tamamladı. Bu sırada kendisi için -hayatı boyunca peşinden gideceği- iki temel hedef belirlediğini ifade eder: Bireyi yücelten Avrupa kültürünün ruhunu kendi dünyasına taşımak ve Arap toplumuna bilimsel tecrübenin önemini anlatıp benimsetmek (*a.g.e.*, s. 57). 1953'te misafir öğretim üyesi olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Bir dönem Columbia'daki Kuzey Carolina Üniversitesi'nde, bir dönem de Washington'daki Pullman Üniversitesi'nde ders verdi. 1954-1955 yıllarında Mısır'ın Washington elçiliğinde kültür müşavirliği yaptı. 1956'da Bakanlar Kurulu'na bağlı Sanat, Edebiyat ve Sosyal Bilimleri Destekleme Yüksek Kurulu'nun felsefe ve şiir komisyonu üyeliğine seçildi. Yurt içinde ve yurt dışında birçok bilimsel toplantıya katıldı, tebliğler sundu. 1964'te Beyrut Arap Üniversitesi'nde bir dönem ders verdikten sonra ölümüne kadar sürdüreceği Kahire Üniversitesi'ndeki görevine döndü. 1965'te Kültür Bakanlığı adına *el-Fikrû'l-mu'âşır* adlı bir dergi çıkarmaya başladı; üç yılı aşkın bir süre derginin yayın kurulu başkanlığını yürüttü. Küveyt Üniversitesi'nde beş yıl felsefe derslerini okuttu.

Mısır'a döndüğünde *el-Ehrâm* yazı ailesine katılma teklifi aldı ve 1990 yılına kadar bu gazetede makaleler yazdı. 1979'da Eğitim Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Millî Komisyonu, ertesi yıl Yüksek Kültür Kurulu üyeliğine seçildi. Felsefe, edebiyat ve sanat alanlarında üst düzeyde devlet ödülleri ve nişanları aldı. 1984'te kendisine Arap Birliği'nin "Arap Kültürü ödülü" verildi. 1991'de Birleşik Arap Emirlikleri Devleti'nin "Sultân b. Alî el-Uveys Felsefe ödülü"ne lâyık görüldü. Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nden fahrî doktor unvanı aldı. 8 Eylül 1993'te Kahire'de vefat etti.

Zekî Necib Mahmûd'un ilmi ve fikrî hayatını altı evreye ayırmak mümkündür. 1930-1940 yılları arası felsefe alanında çeviriler yaptığı dönemdir. 1940-1950 arasında makaleleriyle Arap kültür yapısını akılcı ve ilerlemeci olmamakla suçlayıp eleştirmiş, bundan sonraki on yılda çoğunlukla akademik eserler yazmıştır. 1960'lı yıllarda Arap toplumunun kültürel birikimini daha yakından incelemeye çalışmış, 1970'li yıllarda Arap mirasının kaynaklarını araştırmaya ve modern dönemle ilişkisini kurmaya yoğunlaşmıştır. Nihayet hayatının son dönemindeki eserleri uzun ve yoğun çalışmaların kendisine kazandırdığı zengin birikimin ve düşünce derinliğinin ürünleri olup bu eserler, onun hem Arap ve İslâm kültür mirasını hem de modern Batı kültürünü daha derinden kavradığını ve daha sağlıklı değerlendirmeler yaptığını ortaya koymaktadır.

Fikirleri. Mantık ve Felsefe. Zekî Necib "el-mantıku'l-vaz'î" (pozitif mantık) adını verdiği, duylara ve deneysel verilere dayanan yöntemi hararetle savunmuş, bu açıdan Arap dünyasının akli, içtimai ve dinî konulardaki zihniyet yapısını, hayat telakisini geniş ve ağır bir eleştiriye tâbi tutmuştur. 1951'de ilk cildini yayımladığı *el-Mantıku'l-vaz'î* adlı eserinde pozitif bilimlerin verilerine dayalı bu yöntemin dilin mantığını analiz eden, dil ile düşüncenin, dil ile realitenin bağına inceleyen, bundan dolayı da kelimedenden değil cümleden yola çıkan bir felsefe olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre, Wittgenstein'le birlikte günümüzün birçok düşünürünün de kabul ettiği üzere felsefenin konusu düşüncelere mantıkî açıklık kazandırmaktır. Bu hususta yapılması gereken ilk iş, diğer ilimler gibi felsefenin de kendine özgü bir konusunun bulunduğu şeklindeki yanlış kanaatten zihinleri arındırmaktır. Aksine felsefenin özel bir konusu yoktur; onun görevi kaynağına bakmadan sözleri, ibareleri tahlil etmek, ilimlerde ve günlük ha-